Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вlашаглкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 9 ДЕКАБРЬ, 1989 ШУ. ★ № 147 (7805). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

ЛаьрхIар кхоачашду

«Грознефть» производственни объединенеца чуйоагIача республикерча мехкдаьттен гази йоахача управленешта юкъе даим хьалха а латташ хьайоагIарех я «Старогрознефть» НГДУ коллектив. Укх шера цхьаккха бутт дIабахийтабац цо паччахьалкхен план меттел тIанйца декхараш а дикка тIехкхоачаш ца деш. Цудухьа дерригача технико - экономически хьокхамий цхьайтта бетта план кхоачашъярах ханал хьалха рапорт делар НГДУ мехкдаьттахоша. Цу юкъа паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цар даьккхар 70400 тонн «Iаьржа дошув». ХIаьта заданел тIех яьккхай 65 миллионн 800 эзара кубически метр мехкдаьттаца хьайоагIа газ. Цхьайтта бетта планагIа лаьрхIачул совгIа цар маьхалъяьккхай пхиъ ахи миллион гаргга сом мах бола товарни продукци.

Шоай потребителашта поставкаш яра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цар. Къахьегама овсарле лакхъяра задани пхиъ ахи процент гаргга тIехкхоачашъяьй НГДУ коллективо.

Деша дай бац

Халкъа эша товараш арахецача вай республикерча производственни объединенешта юкъе эггара йоккхагIа лоархIачарех цаI я Нохч - ГIалгIай «Терек» яхача производственни мебельно - дахчан хIамаш еча объединене коллектив. Цо арахеца тайп-тайпара мебель республике дIакхаьча ца Iеш, вай мехкарча дуккхача моттигашка бахача нахага дIакхачаш я. Шоай потребителий хьашташ дизза кхоачаш а деш, пятилетка диълагIча шера дерригача технико - экономически хьокхамий задани ханал хьалха кхоачашъяра доккхий декхараш тIанйцад мебельщикаша. ТкъаьхI ди мара дисадац шу чакхдала. Долче, мишта кхоачашду цар шоаш тIанйца декхараш? Шу доладелча денз хIанзалца хьа баьча балхага хьежача, уж шоаш тIанйцача бесса каьхата тIа дисад. Товарни продукци арахецара даькъе царна тIадиса паччахьалкхен декхар 158 эзар сома маьха да. Шоай потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дIабахача 11 бетта 87,5 процент мара кхоачашдаьдац цар.

ШийтталагIча пятилетка диъалагIа шу къаьстта дика къахьегаш, башха-дика производственни толамаш доахаш чакхдоаккхаш бола болхлой кIезига бац «Союзавтоматстром» ВНПО Грознески опытно - экспериментальни заводе. Цар цIераш йоахача хана Iальмате дика характеристика а луш, предприяте кулгалхоша хьоахаю радиомонтажница Э. Дацаева. Цхьаккха тайпа дакхха гIалат доацаш, тIехдика продукци кийчъечарех цаI я из. Цудухьа продукци цкъа дIаелча юха ца ерзаеш, ОТК контролераша чакхйоалийташ я. Цул совгIа хIара сменагIа нормаш 120—130 процент кхоачашъю. Предприяте болхлошта юкъе хьалхарчарца рапорт деннад цо пятилетка диъалагIча шера задани кхоачашъяра.

Дуккхача шерашка укхаза болх беш йолча Э. Дацаевана еннай завода ветеран яха сийлен цIи. Ше заводе болх беча шерашка цо караерзаяьй массехк смежни говзал.

Предприятерча наладчикашта юкъе эггара дикагIа ший балхах кхетачарех ва В. М. Урузбиев. Цунна тIехдика наладка е ца ховш цхьаккха тайпа аппаратура хьаяц завода коллективо. Шаьрра наладка е хов цунна «Кобра-4 м» «Пульт-4 м» ЦЗМ-1, УТЛ яхача аппаратурашта. Иштта волча говзанчанна тIадехк массаза а бехктокхаме заказаш кхоачашделга. Цхьабакъда, цо ший бехкагIа балха тIа хьовзам хилийта цхьа моттиг йийсъеннаяц.

Заводерча бригадашта юкъе даим хьалха а латташ, дог гIоздоаха къахьегама толамаш доахаш хиларца белгалъяьнна я Новицкая Валентина керте латтача бригада коллектив. Цун керттердар да шоай бригада сийлахалоаттадара цхьатарра дукъ дIа а увзаш, бригаде-ча монтажницаша къахьегар, производства бизза бола дай шоаш лоархIаш уж хилар. Царех ба монтажницаш Л. Восван, Я. Карташован. Пятилетка хьалхарча диъ шера задани кхоачаш а я, тIадоагIача шера чотагIа уж къахьегаш бола массехк бутт баьннаб. Юкъера лаьрхIача хIара сменагIа нормаш 130—150 процент кхоачашъю цар. Къахьегаме дика мулаш дахарал совгIа шоай тамагIа долаш продукци арахеца бокъо яьккхарех ба уж. Долче, цар хьаеш мел йола продукци тIехдика мара яц.

СУРТАШ ТIА: 1. радиомонтажница Э. Дацаева; 2. наладчик В. Урузбиев; 3. (хьалхарча плане) радиомонтажницаш Л. Роеван, Я. Карташован.

И. ПЛИЕВА

сурташ.

Журналистий делегаци

Социалистически мехкашкарча журналистий делегаци я Нохч-ГIалгIайче. Цунна чубоагIа: Ханс-Юрген Мних — ГДР радион арахьар-политически передачай керттерча редакце керттерча редактора заместитель, Элемер Чак — Венгерски радион политически обозреватель, Милена Чеганова — Братиславан (ЧССР) радио общественно - политичеcк и передачай отдела заведующе заместитель, Анджей Сизиневский — ПНР радио шефкорреспондент, хIаьта иштта СССР Гостелерадио арахьара гIулакхаш леладара Керттерча управлене болхло А. А. Акинини Московски радио комментатор В. Г. Жарови.

Вежарашхарча мехкашкара хьаьший хилар НГIАССР Гостелерадио баха. Комитета председатела Ю. В. Мареченковс дийцар республика телевиденен радион структурах, шерлуш латтача демократен гласностен хьалашка журналистий коллективо беча балхах.

Самардийнахьа делегаци тIанйцар КПСС Нохч-ГIалгIай обкома шоллагIча секретара П. Н. Громова. Цо йовзийтар вай хьаьшашта НГIАССР социально-экономически дегIаахара проблемаш, цун культурнии Iилмани потенциал, дийцар союзнии автономнии республикай Советашка, моттигерча Советашка хила дезача хоржамашта еча кийчох. Къамаьл дувцаш, дIа а хьа а дукха дийцар Советски Союзе а Малхбоален Европе а хулаш латтача хувцамех, дукха хаттараш а тийлар. ВIашагIкхетаре дакъа лаьцар парте обкома секретара С. М. Бекова.

4-ча марта—Советашка хоржамаш

Халкъо кандидатий цIераш йоах

Шерлуш йоагIа вай республике хоржамашта хьалхара кампани. ХIара денна хьахоз керда уваттабаьча халкъа депутаталла кандидатий цIераш. Белгалбоахача наха юкъе ба партийнии советски органий болхлой, предприятейи боахамийи кулгалхой, мугIарера къахьегамхой. Боккхача теркамца, цар оамалашка а хьаькъалга а хьежжа къестабу уж къахьегамий коллективаша.

Укх деношка Грознерча биохимически завода болхлоша уваттабир РСФСР, НГIАССР, горсовета, Заводской райсовета халкъа депутаталла кандидаташ.

Укхаза хиннача коллектива конференце эггара хьалха дош ийцача завода директора В. Б. Дагаева предложени елар РСФСР халкъа депутаталла кандидат, парте Нохч-ГIалгIай обкома шоллагIа секретарь Громов Павел Николаевич оттаве. аьнна. Шийна Павел Николаевич дуккхача хана денз вовзаш волга белгал а даь, цун вахарен къахьегамеи никъ бийцар Дагаева. Завода директоро аьлар, П. Н. Громова депутаталла чакхвала вIаштIехьдоале. цунах наха боккха пайда баргба. Из кандидатура оттаелга завода доккха сий долаш хилар а аьлар цо. Кхо саг мара па вусаш, конференце доакъошхоша, Дагаева предложени хьал а лаьца, Громов Павел Николаевич РСФСР-а халкъа депутаталла кандидат оттавир.

НГIАССР халкъа депутаталла кандидат оттавара конференце белгалваьккхар завода директор Дагаев Ваха Баутдинович. Цун биографи а балха дика оамалаш а йийца, цун кандидатура тIехьа кулгаш айдир конференце мел хиннача делегаташа.

Ер конференце хилалехьа болхлоша белгалъяьккхаяр горсовета халкъа депутата кандидаталла оттае йиъ кандидатура. Уж ерригаш йийца а йийца, царех цаI — завода болхло Беляева Наталья Ивановна, депутаталла кандидат оттае, аьнна, соцам тIайийцар конференце.

Заводской райсовета халкъа депутаталла а завода подразделенешка хьалххе йийца кхоъ кандидатура яр. Дуккха дискуссеш а хинна, электромонтера В. Лашманова кандидатура къоастайир.

* * *

«Назрановский» яхача совхоза коллективо ший конференце номер 139 йолча Сунженски къаман-территориальни округе гIолла РСФСР халкъа депутаталла кандидат РСФСР Министрий Совета председатель А. В. Власов оттавир. ХIаьта Гамурзиевски хоржамий округе гIолла НГIАССР халкъа депутаталла кандидат вир шоай совхоза директор Дударов Ювсе Баьтар.

Ленина цIерагIча Советски берий фонда Нохч-ГIалгIай отделене президиума заседане мел хинначар соцам тIанйцар номер 131 йолча Галашкински хоржамий округе гIолла НГIАССР халкъа депутаталла кандидат республика халкъа йоазонхо, «СелаIад» яхача берий журнала керттера редактор, цу отделене председатель Чахкиев Идриса СаIид оттаве, аьнна.

* * *

Гудермесерча локомотивни депо болхлоша РСФСР халкъа депутаталла шиъ кандидат оттавир. Гудермесски номер 138 йолча территориальни округе гIолла депо машинист Ибрагимов Товла Магомедович оттавир цар, хIаьта Наурски номер 885 йолча къамий - территориальни округе гIолла цу депо машинист Борщев Николай Николаевич оттавир РСФСР халкъа депутаталла кандидат.

Орджоникидзевски номер 138 йолча хоржамий округе гIолла НГIАССР халкъа депутаталла кандидат хилар «Победа» яхача колхоза председатель Беков Мурад Зелимханович.

Верхоянски номер 25 йолча хоржамий округе гIолла НГIАССР халкъа депутаталла кандидат номер 7 йолча треста МУС-а токарь Козырев Алексей Иванович оттавир.

Армянски ССР-е мохк агарах хьахиннар дIадоаккхаш белгалбаьннача РСФСР Министрий Совета доалахьарча предприятей, объединеней, организацей болхлошта СССР орденаши медалаши яларах дола

СССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Армянски ССР-е мохк агарах хьахиннар дIадоаккхача шоашкара майрали денале гIулакхаши гойтарах

Нохч-ГIалгIай АССР-е гIолла

Сийлен орден лойла

Боровлев Евгений Георгиевича — Къулбаседа-Кавказски магистральни мехкдаьтта-продуктопроводий управлене Грозненски линейно производственно-диспетчерски станце электросварщика.

«За трудовую доблесть» яха медаль лойла

Финогенов Василий Николаевича — «Чеченингушагропром» объединене специализированни дIа-са лелача механизированни колонна автомобильни крана машиниста.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель
М. ГОРБАЧЕВ.

Москва, Кремль
1989 шера 20 ноябре.

КПСС обкоме

Самардийнахьа КПСС областной комитете хилар парте горкомийи райкомийи хьалхарча секретарий, идеологически балха дешашка хьежаш болча секретарий организационни отделий заведующей, горрайисполкомий председателий совещани. Иштта цу совещане дакъа лоацаш бар КПСС обкома бюро членаш, парте обкомен республика Лакхехьарча Совета Президиумен аппаратий бехктокхаме болхлой. Дийцар РСФСР, НГIАССР, моттигерча Советий халкъа депутаташ харжара кампанеца дувзаденна дукха дешаш, цун хьалхарча деной итогаш йир.

Совещане къамаьл дир парте обкома идеологически отдела заведующе хьалхарча заместитела Л. П. Кизиловас, КПСС обкома организационно-партийнии кадровии балха отдела заведующе В. М. Данилеца, НГIАССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара С. Н. Кожуховскеи Президиума организационни отдела заведующе М. М. Керимовеи. Совещане доакъошхой дуккхача хаттараштa жоп а далар хьалхашка латта декхараш доашхаш дIа а довзийтар.

Совещане чакхйоаллаш къамаьл дир КПСС обкома шоллагIча секретара П. Н. Громова. Цо теркам тIабахийтар, хоржамий кампани дIайоалалуш партийни организацеша шоай балха тIа гучадувлийтача кхоачамбоацараштa. ХIанз динза даргдоацаш да пропагандистскии кхетамеи болх хьинарегIа бар, халкъа депутата кандидаталла эггара дикагIа бола нах уваттабари царна шерра гIо дари. Из деш, вай леррагIа чакхъяха еза, КПСС обкома VI пленуме чIоагIъяьча областной парторганизаце балха программа стратегически линии, политически къовсама тактика йовза еза, депутатски корпусе хила беззача боарамагIа тайп-тайпарча къамех бола нах, болхлой, колхозхой, кхалнах, кагирхой а республике бахача. наьха кхыча категорех бараш а хилийта беза.

КПСС обкома пресс-центр.

БАРХIАЗЛАГIА ХЕРЖАЧА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ЙИЙТТАЛАГIА СЕССИ ХЬАЕЛЛАРАХ

Тахан Iуйрийна 10 сахьат даьлча КПСС обкома политически просвещене ЦIагIа ший болх дIаболабу бархIазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета йийттлагIча сессе.

Депутаташта регистраци ергья Iуйрийна 8 сахьат даьлча дена КПСС обкома политически просвещене ЦIагIа.

КПСС XXVIII съезда накъадолхаш

ТIехьашка баьннаб...

КПСС XXVIII съезда кийчо еш бе безача балха парте областной комитета программа тIанйца шоллагIа бутт болабеннаб. Цудухьа цхьан хана цIихезача «Грознефтемаш» завода коллективе воагIаш со шек а вацар съезде кийчо яра де дезарий программа укхаза хьогге оттаяь хургхиларах. Цхьабакъда, сона хийттар бакъхиланзар. Укхаза, кхьметтел йийца а хиннаяц парте обкома программа.

— Из де ха хиннаяц тха, доклад язъе хайча цхьаьца хIама юкъе а лелхаш, тIехьадаьннад из. Нарарча бетта 15-ча дийнахьа хьайийлла партийни собране е лерхI оаха цу деша лаьца, цига тIаэцаргья тха коллективо КПСС XXVIII съезда кийчо еш де дезарий программа а, — яхаш бехказвувла волавелар завода партбюро секретарь Николай Федорович Щербина.

ТIаккха аз цунга дийхар завода коммунисташ тахан перестройка еча лоаца дакъа малагIа да, цар позици миштай, къахьегама коллектив парте съезда сийлен накъаяхара тIаерзаеш тахан малагIа болх бу дувцилга. Цо аьлар:

— Цунах лаьца вай дувцаргда тIехьагIа вIашагIа а кхийтга. Цу юкъа со дика кийчлургва. ХIаьта хIанз хьоца къамаьл деш ха йоае йиш яц са, хIана аьлча завода директора кабинете планерка йолаеннай. Цига ца хилча валац со.

ТIаккха аз парткома секретарага хоам бир цу планерке хила сай безам хиларах.

— Сабарде, директораца дагаваргва со, — жоп делар цо.

Мадарра аьлча, со кхеташ вацар производственни гIулакхаш дувцача планерке журналист тIавитара директорагара пурам даккха эшаш хиларах. Цох хьуладалла къайлагIа хIамаш мича хинна хургда цига дувца лийрхIараш. Цхьабакъда, со гIалат ваьнна хиннавар. Директораца дагаваьнначул тIехьагIа партгкома секретара хоам бир газета болхло цига сов хиларах...

Фу дар-хьогI сох лечкъадаьр? ХIана вар-хьогI со новкъа? Цу хаттараштa жоп лахара цехашка а ваха завода болхлошца къамаьл де лаьрхIар аз. Завода коа воаллаше са бIарг тIаэттар хьокхамий улга. Цу тIа яр предприяте хIара квартале баьча балха итогаш. Саг гIадвугаргволаш яцар уж. Масала, укх шера кхоалагIча квартала товарни продукци арахецара план 84,7 процент мара кхоачашъяьяцар, продукци план — 81,7 процент, къахьегама овсарле лакхъяра план — 90 процент. Иштта кхоачаш ца еш йисаяр хьалха дIаяхача квартала планаш а. ХIаьта цунца нийсдича кхоалагIча квартале гойта хьокхамаш кхы а лохагIа хилар. Цо хьахьокх завода коллектива гIулакхаш тIа-тIа талхаш доагIилга.

МалагIаш да цхьан хана цIихезача коллектива гIулакхаш тахан талхара бахьанаш?

Эггара хьалха со нийсвелар № 2 йолча цехе. Балха ди юкъе кхаьчача хана болх а ца беш латтар дукха станокаш. Цкъарчоа дагадехар, еха хила еза-кх уж, аьнна. Цхьабакъда, техкача гучадаьлар цун бахьан кхыдар долга: станокаш тIа болх хьабе нах тоъац.

— Укх тIеххьарча шера цехера дукха нах дIабахаб. — яхаш ший бала кодабир сога смении мастера, коммуниста Коган Владимир Вениаминовича. — ХIаьта чIоагIа халахет дIаухачарна юкъе тха заводе дуккхача шерашка къахьийга, йоккха опыт йола болхлой хилар. Саг тешаргвац, амма хIанз шоллагIча смене кхаьнел дукхагIа саг аравалац. Болх тIа-тIа талхаш латт. Цехо кхоачашйинзар паччахьалкхенга продукци йохкара дIабахача бетта план. Карара шу доладелча денз планагIа ара ца хецаш йисай 350 эзар сома маьха продукци.

ХIана бац болхлой? Iилман - технически прогресс бехке я-теш цу гIулакха? Яц. Цехе 1986 шера денз Краснодарера баьхнача специалисташа дIаоттаяь латт керда роботизированни комплекс. Из йиъ станока гIулакх де лаьрхIа яр. Амма, пайда бий дIаоттайнча денз цо цхьан дийнахьа а болх баь ца хилча? КоравагIац наладчик. Бахьан — алапи лоха хилар. ХIаьта алапена раьза боацаш дIаух, дукхагIча даькъе, кхыбола болхлой а. Цеха коллектив боахама расчета тIа яьккхай, цхьабакъда, алапи телилга къаьнарча IаьдалагIа леладу. В. Мацутасеи, Т. Межидовсеи кулгалду ши бригада мара яц алапи декъача къахьегаме дакъа лацара коэффициентах пайда ийбеш. Вокхарна завода алапени къахьегамеи отделе болхлоша хьожадаьр хул. Коллектива бокъо яц хIаране опытага, балха говзалга, хьинарга хьежжа саго даьчун мах бе, кхыдар де. Долче, каьхата тIа мара цунах боахама расчет хилац. Цо кердача формах пайда баргхиларах наьха тешам боабаьб.

Лоха я цеха коллективе къахьегама дисциплина. Наха прогулаш ю, балха тIехьабусаш хьаух, хьалха дIаух, хIама а ца деш лелаш хул. Амма, из IаткъацI цар алапена.

— Дисциплина телхаерашца къовсам лоаттабу оаха, — йоах цеха воккхагIволча мастера А. Башкос. — Царна выговораш етт, премеш дIайоах, фусамаш, кхыдар эцара аргIа тIехьайоах. Бакъда, дIахо кхы хIама де йиш яц прогульщикашта. ХIана аьлча, цар шаьра кхетаду шоаш балхара дIабоахаргбоацилга, заводе нах чIоагIа эшаш болга. ХIама дIааьлча дисциплина телхаечо оал: «Со балхара дIаваргва». ТIаккха из дIа ца валийта цо яххачунна дIатIаваха везаш хул. ГIулакх кхыча тайпара леларгдар, нагахьа санна тха цехе боахама расчета принципаш боккъонца болх беш яларе.

Цехе я ший партийни организаци. ТIаккха малагIа влияни ю цо болхлой дисциплина чIоагIъяра, гIулакхаш бокъалгахьа дахара? Цеха парторг Н. Канишев цу дийнахьа балха вацар. Амма, са хаттара хIама къайла ца хьош жоп далар коммунисташа В. Когана, токара М. Хасанова, кхычар. Цехера партийни организаци болх беш яц, партбюрогара тхона хьаьхоачаш цхьаккха новкъостал дац, завода партбюро секретара наггахьа мара цехе гучавалац, йоахар цар. Коммунисташ раьза бацар шоай парторга а завода партбюро секретара а. Цар шоай позици яц, завода директора хьалхашка наха къувла дош оттаде, из дIачакхдаккха денал дац, йоахар. Иштта коммунисташа къайладихьанзар шоаш КПСС XXVIII съезда кийчо еш бе безача балха парте областной комитета программа кхьметтел йийша йоацилга.

Из тIанйцайий а ховш бацар уж. ХIаьта коммунистий форума кийчо еш шоаш де дезар фуд ховш, хьалхашка латта декхар малагIа да кхетадеш а бацар.

Да веларгволаш дацар № 1 йолча цеха гIулакхаш а. Оборудовани къаьна я, программно - числовой управлени йолаш цхьаь цаI станок латтац. ХьалхагIа массаза а шин сменагIа болх беш хинна коллектив хIанз цхьан сменагIа а халла маса къахьега йиш йолаш яц. Бахьан? Тоъаш бац токараш, сверловщикаш, фрезеровщикаш, кхытайпа говзал йола нах. Карара шу доладелча денз планаш кхоачашйиц цехо. ЛоархIаянзар из дIабахача бетта планах а. Духхьал цу цхьан бетта 100 эзар сома маьха продукци планал кIезигагIа арахийцай цо.

ШоллагIча цехе санна, укх коллективе а болхлой ца совцара бахьан да алапи лоха хилар. Боахама расчетага яьнна къахьегаш яле а, коллектива бокъо яц дикагIа къахьега безам хургболаш нах материально белгалбаха. Массанахьа болх беш я алапи телара къаьнара система, уравниловка.

ГIулакхаш бокъалгахьа дахара, нах шийна тIехьа а баьха кхоачамбоацараши гIалаташи дIадахара, кулгалдара командно - административни методашта духьалъялара хIама деш яц № 1 йолча цеха партийни организаци а.

Х. ШАДИЕВ.

ПРОЕКТ

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ХОЗРАСЧЕТА ПРИНЦИПАШ ТIА ЯККХАРА КЕРТТЕРА ПОЛОЖЕНЕШ

Самоуправленен самофинансированен кIийлен тIа НГIАССР боахам лелабара кердача хьалашка яккхара йолча республиканск и комиссе кийчъьй «Нохч-ГIалгIай АССР хозрасчета принципаш тIа яккхара йола керттера положенеш». Ер положенеш кепатохаш комиссе лерхI царга къахьегама коллективашка партийни, советски, профсоюзни, комсомольски организацеш, Iилманхой, практикаш, экономически юридически службай специалисташ, массови информаце средстваш, бахача наха юкъера формальни а формальни доаца а боланаш массе а оагIорахьара хьажийта а, уж ювцийта а. ХIаьта, массане а творчески, гIулакхаца ювцаш керда конструктивни предложенеш лургья, тIаккха, уж вIашагIа теха, царех цу положенешта бокъонца отработка еча пайда эцаргба, Нохч-ГIалгIай АССР закон оттадеча кIийлента йохкаргья.

Вай республике хозрасчета принципаш тIа экономикан социальни сферан кулгалдарга 1991 шера довла лерхI.

Республика социально-экономически дегIайоалаяра проблемаш

XIX-ча Ерригсоюзни партийни конференце советски экономика эргаяккхара керттерча декхарех а лаьрхIа белгалдаьккхар республиканий а регионий а шоай экономически социальни дегIаккхувлара йола бокъонаш хоалуш шерьяри бехктокхам лакхбари долга.

Радикальни экономически реформас кхы а чIоагIагIа дIадех халкъа депутатий моттигашкарча Советий политически, экономически функцеш шерьелга. Цунца цхьана, хIанз а тIехьа долаш да, шоай территореш комплексно дегIаккхувлара тIехьа бехктокхаме йолча моттигерча Iаьдала органий из дара цхьаккха тайпара правовий, финансовий, материальни таронаш ца хилара хьал. Йолаш йолча регионални боахам лелабара механизмо доалдара система тIаерзаяц социально-экономически дегIаккхувлара чура резерваш гучаяхара, ресурсаш лорояра политика чакхъяккхара, моттигашкарча накоплене источникий чотагIа социальни проблемаш къоастаяра.

Республика доходаштен цун территоре тIа ядача предприятей балха хьахиннараштен юкъе цхьаккха тайпара бувзам бац. Республика дегIаккхувлара лаьрхIа госбюджетера хьакъестаеча средствай боарамаш практически дийза дац НГIАССР-ра союзни бюджете, РСФСР бюджете дIачудодачунца. Регионални боахам лелабара механизм лерттIа ца хилара керттерча бахьанех да республика социальни а экономически а дегIаккхувлача хьахинна диспропорци.

Дуккхача хана, Волго-Уральски мехкдаьтта доалла моттигаш гучаяккхалца, Нохч-ГIалгIайче лоархIамга диллача мехка мехкдаьтта доахача районашта юкъе шоллагIча моттиге яр. Республике мехкдаьттагара дIаиккхача, минеральни ресурсаш я. Масала, гIишлон материалаш: доломит, мергаль, кIира, гIум йоалла моттигаш я.

Дикалга диллача ше морг кхы доаца мехкдаьтта доалла моттигаш бахьан долаш республика экономически районе мехкдаьттен мехкдаьтта чаккдоахачен промышленноста центр санна лоархIар. Цу хана дегIаухача промышленносто социальни сфера материальни база тоаяра гIо дацар. Из ди тIехьа дукхагIа тIехьаюсар. Мадарра аьлча, республика халкъа боахам союзни министерствайи ведомствайи хьаштий влияниегIа дегIаухар. Хьалхарча даькъе дегIаккхувлар «А» группера предприятеш, халкъа эша товараш арахеца доакъош дегIаккхувлара зе а деш. Республика хьахинна халкъа боахама структура керттерча даькъе юкъарсоюзни рынка тIаерзаяь я. ЧIоагIа готта йолаш юс республикански а моттигерча боахама а производственни база.

Союзни а союзно-республикански а доалахьара промышленноста доакъош геттара дукхагIа хиларца (товарни продукце юкъарча боарамах 76,3 процент) йолаш йолча практикас чIоагIа чоалхане дерзаду дукха социальни дешаш къестаделга, Iалама - ресурсни потенциалах эффективнегIа пайда эцалга, экономически дегIаккхувлара планировани елга, иштта юхаувз республика ерригa районаш гармонично а пропорционально а дегIаккхувлара дешаш кхоачашделга.

Республика социальни дегIаккхувларен наьха материальни хьал-таронни боарам хьалха а мехка экономика юкъехьоча дакъанга хьежжа бацар, хIаьта хIанз а тоалац. ТIеххьарча шерашка наьха вахар талхаш доагIа. Потребительски рынкера хьал чоалхане дерзаш латт. РСФСР-е гIолла социальни сфера материально - технически база дегIаккхувлара боарамга диллача, республика юкъерреспубликански боарамал дикка тIехьаюс, кхоачамболлаш дегIаенаяц агропромышленни комплекс, города Грозне а республика цхьайолча районий а территореш тIа хьахиннад геттара чоалхане экологически хьал.

Цунца цхьана, экономически тароний а эшарий анализо хьахьокх бIарчча хьанийцача республика ший средствай чотагIа дегIаухилга Iалашде йиш йолаш йолга, из деш платежай хьакъехьа пачхьалкхен бюджета доагIар дIачу а луш. Хьал хувца йиш йолаш а хувца дезаш а да городашка (районашка) территориальни боахам лелабара расчета элементаш юкъейоалаярца, халкъа депутатий Советий Iаьдал Iалащдара йола материальни база хьаярца.

Хозрасчетни Нохч-ГIалгIай АССР экономически отношенеш латт укх принципаш тIа:

— республика расходаш цун ший доходашца меттаоттае могаргдола самофинансировани;

— социалистически пачхьалкхенна кIийле санна халкъа депутатий моттигашкарча Советий самоуправлении дерриге Iаьдал царга дIадалари;

— халкъа эша товараш, гIишлон материалаш, продукце кхыдола тайпаш, гIулакхаш моттиге хьадарен регионашта юкъе товараш хувцарен чотагIа республика эшараш кхоачашде таро луш йола самообеспечени.

Территориально доалдара керда никъ латт территорена шоай лоIаме доал делга шердарах, шийна тIачIоагIъьча ший доалахьей хьакъехьа регионa экономически суверенноста доазоши условеши, суверенитета оттаеш йола политически, экономически, правови даькъе лораеш йола порядок белгальяккхарах, центральни союзни а республикански а органий функцей цхьа дакъа моттигерча боараме дIадаларах, дукхагIча даькъе предприятешта, территорешта, управлене союзни а республикански а органашта юкъе экономически вIаши гIулакхаш леладарга довларах, доалдеча демократически хьисап чIоагIдарах.

Советий шоай территореш тIа ядача ерригача предприятешкара хьадоагIар юкъе а долаш, чIоагтIа а йIаьххача ханара нормативий кIийлен тIа а доходий источникаш хила еза, экономически дегIаккхувлара, наьха вахар тоадара, гонахьара Iалам лорадара эшаш йола средстваш хьаIоае еза, къахьегама коллективашка кхы тIа йолча доходех уж дегIаккхувлара йола бюджетни йоаца фондаш хьае еза, боахама лерттIа кулгалдарах а социалистически маькарлонах а хьахулаш бола пайда шоай безам болчча тайпара дIа-хьа бахийта йиш хила еза.

Де лерхIараш

Территориальни боахам лелабара расчето лерхI наха эшараш кхоачашдара боарам лакхбе, экологически хьал тоаде, халкъа депутатий моттигашкарча Советий бокъонаши полномочеши оалангара шерьяра чотагIа регионални проблемаш къоастаечара моттигерча органий хьинари шоай лоIаме хулгеи дегIаккхувла, боахама отраслеви а территориальни а доалделга оптимально вIаши тарделга Iалашде, отраслешта, регионашта юкъе рациональни бувзамаш оттаде, производства эффективность лакхъе, территориальни ресурсех пайда эца.

Хозрасчета лоархIамегIйола элемент санна лерхI территориальни ресурсий дерригача тайпаех — инфраструктурни, Iалама, къахьегама тайпаех пайда ийбарах мах телалга юкъедоаладе. Шоай аргIагIа Iаьдала а управлене а территориальни органаша ресурсех доагIар хьаэцаш уж юхахьакхолла а меттаоттае а декхарийла я.

Территориальни хозрасчет толаме юкъейоалаяра условех цаI — решенеш тIаэцара йола демократически процедураш дегIаккхувлар, цунна специалисташ, нах юкъеозар.

Республика финансови хьал тоадара хьалхарча аргIанара гIулакхаш

Республика халкъа боахама экономически а социальни а сферашка хьахинна хьал тернал а деш, хозрасчета принципаш кхоачашъяра эш экономика тоаяра, керттерча даькъе республика финансови хьал тоадара хьакъехьа хьалхарча аргIе кхоачашде деза гIулакхаш белгалдаха а уж чакхдаха а. Царех лархIа мегаргда:

1. Союзни а союзно-республикански а (РСФСР) доалахьарча предприятей, объединеней, организацей, учрежденей цхьа дакъа Нохч-ГIалгIай АССР доалахьа дIадалар.

2. Республика территоре тIара экономически, производственни, социальни, иштта кхыдола дешаш цхьана къоастадара лаьрхIа йола концерний, отраслешта, юкъерча объединеней, предприятей союзий типагIа организацеш хьаяра мамогта новкъостал дар.

3. Хьалхьа ялаза йола предприятеш дукхагIа хулийталга юкъера доаккхаш, хIаьта иштта, гаргарча шин-кхаь шера пайда лургбоаца гIишлош соцаелга Iалашдеш йола инвестиционни политика чIоагIъяр.

4. Боахам лелабара расчет дегIаккхувлара, арендах, кооперацех, кхыйолча боахам лелабара прогрессивни формаех пайда ийбара кIийлен тIа зе деш йола е лоха рентабельни предприятеш дIаяхар, реорганизаци яр.

5. Ахчан эмиссе а кредиташ ялара а хьакъехьа чIоагIа политика чакхъяккхар.

6. Республикерча наьха материальни хьал-тарон боарам белгалбеш дола доакъош дегIаккхувлара, уж социальни даькъе лорадара, потребительски рынок дегIаккхувлара лаьрхIа ресурсаш дIа-са екъар.

7. Долдара пачхьалкхен аппарата совлен а цхьа декхар кхоачашдеш а йола звеньеш дIаяхар, предприятей, организацей управленчески аппарат кIезигъяр.

8. Социалистически доалахьен тIаккхувдара никъ бехкар, бе башха ца хеташ долал делга юкъера дIадаккхар.

9. ХIара коллективе, хIара балха моттиге къахьегама, технологически дисциплина чIоагIъяр, бехктокхам лакхбар.

Нохч-ГIалгIай АССР политически статуси экономически ший лоIаме хилари

Самоуправленен самофинансированен кIийлен тIа республика социально-экономически дегIаккхувлара управленена перестройка е езача условех цаI я федеративни союзни пачхьалкхен доазошка халкъий самоопределене бокъонаш лартIийтар. Нохч-ГIалгIай АССР политически статус халкъо ший лоIаме белгалйоаккх, хIаьта из мехка цаI йолча халкъбоахама комплексе кхоачашъеча цун экономически суверенитета гарант а я. Республикана лоархIамегIйола экономически, политически, социальни, цу даькъе къаман-культурни проблемаш бIарчча ССР Союза масштабе хьахулача социально-экономически а общественно-политически а уловей кIийлен тIа мара эффективно а бизззача боараме а къоасталургъяц.

ХIанз РСФСР пачхьалкхен управлене органий доалахьа да автономни республикай моттигерча Советий боараме доалде хьадала йиш йола дукха доакъош, боахам лелабара сфераш (яйга промышленность, чуIе цIеноши социально-культурни объекташи хьалъяр, жилищно-коммунальни боахам, торговле, наха бытови гIулакх дара, социальни Iалашо яра, унахцIено лорояра, иштта кхыдола доакъош).

НГIАССР Конституцега хьежжа «Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика болхлой, ахархой, интеллигенце, республикера дерригача къаьмех болча къахьегамхой лоIами хьашташи хьахьокхаш йола социалистически халкъа юкъара пачхьалкхе я». Цхьабакъда, РСФСР составе автономни республика санна Нохч-ГIалгIайчен статус оттаеш йола хIанзара конституционни положенеш дукхагIча даькъе формальни маIан долаш я, цар цун ший лоIаме хилара искусственно доазув оттаду, доалдара система чоалхане ерзаю.

Самоуправленен самофинансированен кIийлен тIа Нохч-ГIалгIай АССР социально-экономически дегIаккхувлара управленена еча перестройкас лерхI из ведомственни диктата а экономика управлени ечара командни методашта а духьала отта могаргдолаш бокъонца политически, экономически шоай лоIаме хиларга яккха. ССР Союзен — РСФСР-ен доазошка суверенни республика санна Нохч-ГIалгIайчен статусо Iалашде деза:

а) бокъонца экономически ший лоIаме хулга;

б) территори экономически дегIаккхувлара комплексность хулга;

в) нах бахаш йола моттиг лораелга;

г) НГIАССР граждании хьаштий приоритет хулга;

д) наьха социальни сферен культурей сихха дегIаккхувла таро хулга;

Социально - экономически сферага диллача, Нохч-ГIалгIай АССР суверенитета экономически ший лоIаме йола социалистически пачхьалкхе хиларах тарра социально-экономически дегIаккхувлара, цу юкъе доалдара формаш, социальни политика приоритеташ белгальяхар финансово-кредитни системен ахча леларен принципаш хьаяр а долаш, дерригача дешашта законодательно регулировани е бокъо я яхилга да.

Республика экономически суверенитето лерхI экономически стратеги оттаеча, управлене а планироване яра йолча системана а организационни структура белгалйоаккхача ший лоIаме хила, экономически а социальни а дегIаккхувлара планаши программаши оттаеча а кхоачашъеча а, наьха хьашташка, экологически хьалага хьежжа производства хьадда тайпаш хьадеча, дегIаккхувлача, дIадоахача ший лоIаме хила, бюджетни шоай лоIаме хила, налогови инициативана бокъо ле, мехка кхыча регионашца экономически бувзамаш леладе бокъо ле, арахьарэкономически бувзамаш леладеча, валюта доалдеча шоай лоIаме хила.

Республика доалахьеи экономически системеи

Республикански Iаьдала а управлене а органий бокъонаш белгалйоахача факторех цаI я экономически ший лоIаме хилар. Из территори доалахье кара хилара, цун доалдара, цунах пайда ийбара, хIаьта иштта, пачхьалкхено оперативно доалде е арендах хьаеннача доалахьенах пайда эцарах хьаьяьча продукцех, хьахиннача, цIенача пайдах ший лоIаме доалдара йола бокъо хилар да.

Тахан республике хьахулаш латта пачхьалкхен, колхозни, кооперативни, акционерни, производства средстваех арендни а вIашагIъьяьча доалахьен дуккхача доакъоех латта экономически система, шерлуш латт граждании шоай доалахьенах бола кхетам.

1. Пачхьалкхен юкъарасоюзни доалахьен объектех лоархI цаI йолча халкъа боахама комплекс хиларах тарра экономика функционировани яра йола кIийле хьаеча а, ССР Союза юкъара функцеши хьашташи Iалашдеча а производства средстваехи цох хьахиннарехи (цаI йолча энергетически системах, машиннаькъа а фегарча а транспорта, бувзама объектех). Юкъара союзни доалахьен объекташ кара хилара, царна доалдара йола порядок оттаю ССР Союза, РСФСР, республика Iаьдала лакхехьарча органашта юкъе дальча союзни договора кIийлен тIа. ХIанз республика хьанхеллача потенциала дикка докхагIдола дакъа союзни министерствайи ведомствайи доалахьа да. ТIехьа тIайоагIача хана союзни доалахьарча предприятей дикка докхагIдола дакъа, экономически оагIонга диллача мегаргхилар теркал а деш, республика доалахьа дерзаде деза. Из деш, къахьегама колективаша республика хьашташ теркал а деш, юкъарсоюзни доалахьен объекташ арендагIа болх бе хьаэца мегаргья.

2. Республика пачхьалкхен доалахьенах лоархI лаьтта, цун чен аш, хьуна, хина, кхыйола Iалама ресурсаш, производства средстваш цох хьахиннараши. Республика пачхьалкхен доалахьенах цун экономически суверенитета кIийле лоархI. Республикански доалахьен объекташта союзни договорац чIоагIдаь дола юкъарасоюзни хьашташ теркал а деш, республикански законодательства дIадеххача тайпара доалду. ДIахо йодача хана республикански доалахьен сфера хIанз союзни доалахьа йолча объектий — яйгача а кхачан а промышленноста предприятей, машиностроене, цхьайола предприятей, иштта кхычар чотагIа шерье еза. Шоай аргIагIа республикански доалахьен объектий цхьа дакъа моттигашкарча Советашта дIалу.

3. Городий, районий моттигашкарча Советий доалахьен (муниципальни доалахье) лоархI моттигерча боахамен моттигерча самоуправленен кIийле йола, хIаьта иштта, территори предприятей жилой фонд, жилищно-коммунальни боахама, бытови гIулакх дара, торговле, общепита предприятеш, унахцIено лорояра учрежденеш, юкъера лаьрхIа дешара заведенеш, деша даха ха йоацача берий учрежденеш, школаш, общественни транспорт, наькъашта доалду боахам, яйгача а кхачан а промышленноста, иштта кхыйола къаьст-къаьста предприятеш социально-экономически дегIаккхувлилга Iалашдеш йола производственни а социальни а инфраструктура объекташ. Муниципальни доалахьен объекташ моттигерча бюджетий средствай, бюджетни йоацача фондай, кхыча источникий чотагIа хьаю, уж моттигашкара Советаш раьза ца хилча дIаяха йиш яц.

ТIехьа тIайоагIача хана пачхьалкхен сектора предприятеш (юкъарасоюзни, республикански, моттигера), административни (ведомственни) доалахьа хиларах мукъа а яьле, экономически шоай лоIаме социалистически товар хьадераш санна къахьегама коллектива доал а деш болх бе йоалалу. Из деш, экономически оагIонга диллача мегаргхилар теркал а деш, къахьегама коллективий, къаьст-къаьстача граждании доалахьен бокъонашта делегировани яра кIийлен тIа тайп-тайпарча формаех — арендах, доалахье хьаэцарах, боахам лелабара акционерни формах, вIашагIъзаь йола пачхьалкхен - кооперативни предприятеш хьаярах пайда эца йиш я.

4. Кооперативни (коллективни) доалахьенах лоархI производства средстваех, цох хьахиннарех, иштта вкладех, коллективаша а граждании группаша а цхьана къахьегаш хьанхеллача кхыдолча боахамех. Иштта царех лоархI пачхьалкхен боахам арендах лелабара кIийлен тIа хьахиннача къахьегама коллективий доалахье. Кооперацие тайп-тайпара формаш (производственни, потребительски, Iилман, издательски балха сферера, торговле, бахача наха гIулакх дара, иштта кхыча сферера кооперации) дегIаккхувлара регулировани ю республикански, моттигашкарча органаша, кредитни а налогови а политика методий новкъосталца. Из деш кооперативни болама демократизаци Iалашъе еза, кооперативаш дегIаккхувлача монопольни тенденцеш хилийта йиш яц.

5. Частни къахьегама доалахьен объектех лоархI гражданина кара йола, цо ший(- дезала) къахьегама чотагIа хьакхелла индивидуальни мелкотоварни производства кIийле санна лоархIа производства средствааши производительни маIан дола кхыдола боахамашен, ахархой (фермерски) боахам, кустарни производства, халкъа промыслай, торговле, гIулакх дара сферера предпринимательство. Частни предпринимательство дегIаккхуварo общественни хьашташта зе де йиш яц.

Республика пачхьалкхен Iаьдала лакхехьарча органаша регулируеми рыночни экономика хьаяра хьалаш хьакхолл, лерагIа социальни декхараш кхоачашдара тIаберзабаь бола боахам лелабар дегIаккхувлалга Iалашду, потребителий бокъонаш лораелга кхоачашду, доалахьен ерригача формай цхьатарра бокъо хулгах, пачхьалкхено лораергхиларах йола гаранти лу.

НГIАССР экономикана доалделга эргадаьккха тоадара юкъара принципаши лостамаши

Республика экономикана доалделга перестройка ечара керттера принципаш — самоуправлении самофинансировании.

Нохч - ГIалгIай АССР халкъа боахама доалдеча керттерча принципах я моттигашкарча Советаша доалдеча предприятей, организацей, районни а городской а ассоциацей къахьегама коллективаш экономически шоай лоIаме хилари бIарчча республика экономически суверенитет хилари хьахьокхаш йола самоуправлене принцип.

Боахам лелабара юкхьанцарча доакъой боараме самоуправлене принцип кхоачашъяр, пачхьалкхен, кооперативни, иштта кхыбола боахам кара хилара е цун доалдара функцеш кхоачашъеча къахьегама коллектива ший лоIаме. Хьахулача хозрасчетни пайдан кIийлен тIа предприятеш производственни социальни дегIаккхувлара деррига дешаш къестаде бокъо я яхилга да.

Моттигера самоуправлени (городий, районий, кхычар) кхоачашъю, наьха хьашташ Iалашдеча, моттигера боахам а шоай лоIамагIа вIашагIтохаш йола финансови ресурсаш а эффективни дегIаккхувлара кIийлен тIа из территори социально - экономически дегIаккхувлара дола деррига дешаш къестадеча моттигашкарча Советашеи территориальни самоуправлене кхыча органашен.

Моттигашкара Советаш шоай доалахьарча территоре тIа пачхьалкхен Iаьдал леладаь ца Iеш, регионални советаш, городий а районий а боахам лелабара советаш, директорий советаш, къахьегама коллективай вIашагIтеха советаш, боахамашта юкъера территориальни объединенеш, кооперативни ассоциацеш шийна юкъейоагIача моттигерча самоуправлене органий системана кулгал а ду.

Республика боараме самоуправлени кхоачашъю цига бахача берригача наьха хьашташ теркал а деш, кийчъьяьча средствай чотагIа производственни а социальни а сфера дегIаккхувлара кIийлен тIа комплексно социально-экономически дегIаахара планаш шоай лоIаме оттаяра а кхоачашъяра а наькъаца.

Нохч-ГIалгIай АССР-е территориальни боахам лелабара лоархIамеча хьалах я самофинансироване принцип. Цунна чудоагIа:

— бюджет ший лоIаме хулга, вешта аьлча, хIара боарама (республика, города района, кхычар) бюджет дукхагIча даькъе къаьст-къаьста хулга, доход хьакхоллача, цунах пайда эцача уж автономнии шоай лоIамеи хулга;

— къахьегаш бюджетни средстваш йоахилга, вешта аьлча, республика, города, района бюджет цу территоре тIа хьахулача пайдах хьакхоллилга;

— бюджетни средстваш а лохехьара кхыйола финансови ресурсаш а вIашагIтохара лаьрхIача финансово-кредитни системана демократизаци елга, финансови средстваш хьакхоллача, царех пайда ийбеча гласности общественни тIахьожами Iалашбелга.

Нохч-ГIалгIай АССР экономикана доалдеча еча перестройкас ер декхараш кхоачашде деза:

1. Республика управлене органашца центральни экономически органашца, союзни министерствашца, ведомствашца, РСФСР структурашца санна Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа йолча предприятешца, боахамий организацешца вIаши гIулакхаш леладергдола, атта эргаяккха йиш йола организационно - экономически а боахама правови а механизм хьаелга.

2. Доалдара системаней управленчески структурашта еча перестройка ерригача процессаштен массе а оагIорахьара демократизаци елга. Предприятешта, объединенешта тайп-тайпара территориальни а отраслевой а (отраслашта юкъера) ассоциацеш, союзаш, объединенеш хьае шерра бокъо ялара наькъаца, керттера производственни доакъой социалистически шоай лоIаме хилар шердара кIийлен тIа лохера денз вIашагIйохка доалдара организационни структураш.

3. Законодательства кIийлен тIа ССР Союза, Российски Федерацена, Нохч-ГIалгIай АССР-а, моттигашкарча доалдара органашта юкъе функцеш рационально юха дIа-са нийсъяра наькъаца пачхьалкхен управленена децентрализаци елга.

4. Нохч-ГIалгIай АССР лоархIамегIйолча комплексашта, отраслашта, къаьстта республике бахача наьха вахар Iалащдарца бувзам болчарна доалдечара шиннена кара хилара реорганизаци елга.

Уж декхараш кхоачашдара Нохч - ГIалгIай АССР халкъа боахама доалдеча организационни структуре ер хувцамаш де деза:

а) жилищно - коммунальни боахама, бахача наха бытови гIулакх дара, торговлена, общественни кхачанна доалдеш йолча республикански аппарата реорганизаци е еза цу органий функцеш халкъа депутатий городскойи районнийи Советашка дIа а луш;

б) цхьайола республикански министерствашии ведомствашии дIаяха еза цар доалахьарча предприятешта экономически шоай лоIаме хила таро а луш;

в) НГIАССР «Чечениингушагропром» яхача агропромышленни объединенес хозрасчетни кIийлен тIа боахамашта Iилман - технически, информационни, коммерчески, иштта кхыдола гIулакхаш мара дергдоацаш цун функцешта доазув оттадарца республика а районий а агропромышленни комплекса доалдара структура радикально эрга а йоаккхаш.

г) гIишлон комплекса доалделга эргадаккхар, цун болх социальни сфера объекташ приоритетно дегIаккхувлa тIаберзабар духьа НГIАССР Госстроя, РСФСР Минюгстроя, СССР Миннефтегазстроя, РСФСР Минпромстройматериалий, РСФСР Минграждастроя подразделеней, иштта кхыйолча гIишлон организацей ларда тIа гIишлон комитет хьа а еш. Из деш экономически шоай лоIаме йита еза юххьанцара гIишлон организацеш. Стройиндустре а моттигашкара гIишлон материалий а базана интеграци а еш;

д) НГIАССР Министрий Совете хьае еза торгово-промышленни комплекс;

коммунальни боахам, бувзам, транспорт юкъе йола наха гIулакх ду комплекс;

социально - культурни комплекс;

е) СССР Госснаба Нохч-ГIалгIай территориальни управлене шийна хьатIаэца еза Нохч-ГIалгIай АССР дегIаккхувлилга материально-технически Iалашдара йола функцеш.

Республика боахам лелабара сфера шерье эшаш хиларах цунна доалахьа дIаяла лерхI;

агропромышленни комплекса ер предприятеши организацеши;

яйгача промышленноста;

гIишлон материалий промышленноста;

торговлен;

хьуна, дахчах хIамаш ю, целлюлозно - каьхата промышленноста, иштта союзни а, союзно - республикански а министерствайи ведомствайи доалахьа йолча цхьайолча промышленностий;

ж) республика халкъа депутатий городской а районни а Советаша доалдергдолаш царга дIаяла еза ер отраслаш:

жилищно - коммунальни боахама, быта служба, торговле, общественни кхачан, моттигерча транспорта, унахцIено лорояра, халкъа дешара, культура, спорта, туризма, гонахьара Iалам лорадара йола отраслаш, хIаьта иштта, территоре тIа ерригача предприятешта лерттIа болх белга Iалашдеш йола производственни инфраструктура объекташ — отраслашта юкъера производстваш, энергеца а хица а Iалащдар, бувзам, складской боахам, производственни зонаштей наха лаьрхIа цIенош деча районаштен инженерни балхаш дар.

Планироване система

Нохч - ГIалгIай АССР халкъа боахама планировани яра йолча системана еча перестройко лерхI:

1. Территориальни самоуправлене принцип хьахьокхара, республика экономически суверенитет кхоачашъяра лоархамегIдола гIулакх санна планови балха даькъе ший лоIаме хулга шерде:

2. Планови директивай новкъосталца кхоачашъеча планировани яра административни методашкара боахам лелабара балха экономически регулировани ярга довла.

3. Регионални целеви программай лоархIам лакхбе, регионашта юкъера а юкъерасоюзни а программаш оттаеча хьинаре дакъа лаца.

4. Республикански а моттигашкарча а планови органий функцеши балха методаши эргаяха. Республика Госплан лаьрхIа я СССР, РСФСР социально а экономически а дегIаккхувлара концепцеши Керттера лостамаши, СССР а РСФСР а производительни низаш дегIаккхувларен дIанийсдарен генеральни схема теркал а еш, тIехьа тIайоагIача хана лаьрхIа Нохч - ГIалгIайче социально - экономически дегIаккхувлара концепци оттаеш йола Iилман - методически планово - организующи центр а хинна дIаотта.

Цо хьакхолл лоархIамеча республикански программай декхараш, белгалдоах регионални Iилман - технически политика керттера лостамаш, вIаштIехьйоаккх социально-культурни сфера дегIаккхувлара лаьрхIа, Iилмано бакъъяь йола регионални нормативай система, хIаьта иштта, республикански а моттигашкара а бюджет хьакхоллара йола нормативни база.

Кердача хьалашка Нохч-ГIалгIай АССР Госплана ший болх моттигерча заказий, экономически нормай, нормативай, лимитий, регионални маьхий, льготни Iалашон, иштта кхыча гIулакхий новкъосталца республикашта юкъерча пропорцешта IаткъаргIйолча планово - экономически методий кIийлен тIа вIаштIехьбаккха беза.

Планировани яра перестройка хьалашка Госплана лоархIамегIйолча функцех лоархI производстваштен боахамаштен юкъерча бувзамашта координаци яра, регионални торгово - промышленни а снабженско - сбытовни а объединенеш, регионални ассоциацеш, акционерни обществаш, кооперативаш, доазол дехьарча фирмашца цхьана предприятеш, мехка кхыча регионашца цхьана предприятеш хьаяра, боахам лелабара керда формаш дегIаккхувлара бола организационно - методически болх бар.

Регионални боахам лелабеча экономически механизма керттера элементаш, территори комплексно дегIаккхувлара планови воздействи еча лоархIамегIйола инструменташ я:

налогий система. Налогий, хIаьта иштта пайда ийбеча ресурсех доагIачун (производственни фондех, къахьегама а Iалама а ресурсех, цу даькъе лаьттах, кхы тIа болхлой юкъеозарах доагIачун, банкай кредитех луш йолча процентий) боарам оттабар юкъе а долаш. Социальни а боахама а хьадда даькъе дола де лерхIараш кхоачашдара моттигашка налогаши сбораши оттае. хIаьта иштта, налогообложени е, налогаш чIоагIъе йиш я;

мах оттабара механизм. Долаш долча юкъарсоюзни оптови а розничи а маьхий доазошка республика планови органаша белгалдоах, хIаьта, НГIАССР Лакхехьарча Совета республика чIоагIагIа эшаш йола продукци хьаяра госзаказаш дIалуча хана чIоагIду договорни маьхаш, моттигера рынок гIулакхий е продукце къаьст-къаьстача тайпашца сихагIа хьалйизар духьа уж арахецачарна лакхагIа тарифаши маьхаши оттаде йиш я. Из деш моттигашкарча органаша маьхашта тIехьа эффективно тIахьожам лоаттабелга Iалашду, цар динамика конъюнктурни бахьанех наьха вахара боарама IаткъаргIйоацаш;

предприятеш экономически шоай лоIаме хилара хьалашка **контрольни цифраш** директивни маIан тIера дIа а даьле рыночни конъюнктура социально - экономически дегIаахар комплексно чакхдоаккхача ориентир а хиле дIаотт;

союзни доалахьа йолча предприятешта лаьрхIа **пачхьалкхен заказаш** (моттигашкарча Советаша деш долча) централизованни госзаказагIен республикански заказагIен хьахул. Ведомственни доалахьа хиларга хьежжа доацаш, предприятега деш долча госзаказа юкъара дукхалкIезигал цун производственни низа 50—70 процентал лакхагIа хила йиш яц. Госзаказаш деш йола юкъарсоюзни, республикански, моттигашкара управлене органаш эшача материально - технически ресурсашца уж Iалашъяра тIехьа бехктокхаме я.

Боахам лелабара кердача хьалашка территориальни управленена еча перестройко лерхI территори комплексно социально - экономически дегIаккхувлара тIехьара НГIАССР Лакхехьарча Совета, халкъа депутатий моттигашкарча Советий лоархIами бехктокхами лакхбе. Цунца дувзаденна планировани яра система лохера дIайолалу, моттигера боахама дегIаккхувлара хьокхамаш санна, цу территоре тIа (союзни, республикански доалахьара, ведомственни ца хилара статус йолча) кхыча предприятей керттера хьокхамаш юкъе а долаш район, город комплексно социально - экономически дегIаккхувлара лаьрххIа цаI йола пхе шера план (шерашта йийкъа а йийкъа) оттаеш а чIоагIъеш а йола самоуправлене моттигашкара органаша шоай лоIаме хилара принципаш тIа латт из. Из деш самоуправлене моттигашкарча органаша союзни а республикански а доалахьарча предприятей къахьегама коллективай советашца цхьана производственни а социально-бытови а гIишлош яра, халкъа эша товараш арахецара, наха маьхах гIулакхаш дара, моттигерча ресурсех (къахьегама, материальни, иштта кх. дI.) пайда эцара боарамаш санна долча хьокхамашта планировани яра бухсоцаш дола даннеш белгалдоах (контрольни цифрашца кулгал а деш). Планаца дIалоархI харжархой наказаш кхоачашдара йола мероприятеш.

Моттигерча бюджета дикка капитальни вложенеш хьакъоастае е ассигновани е езача плана а мероприятей а проекта хьокхамаш НГIАССР халкъа депутатий съезде (НГIАССР Лакхехьарча Совете) е моттигерча референдуме дувцара юкъедахьа йиш я.

(ДIахододар 3-чен 4-чен оагIош тIа).

ПРОЕКТ

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ХОЗРАСЧЕТА ПРИНЦИПАШ ТIА ЯККХАРА КЕРТТЕРА ПОЛОЖЕНЕШ

НГIАССР Лакхехьарча Совета (НГIАССР Министрий Совета) бокъо лу республика хьашташ кхоачашдара лаьрхIа лакхехьарчар кара йолча предприятеша хьаеш йолча продукце цхьа дакъа союзни органашца даьча договора кIийлен тIа дIа-са декъа.

Иштта лакхехьарчар доалахьа йолча предприятеша, соахкарча цу ханаца нийсдича, дукхагIа хьаьча продукцех нийсса ах дакъа республикашта юкъера рынок а республика чухьа паргIата из йохкаргйола организаци а хьаяра дIахьожадара йола порядок оттае лерхI. Из дича планал тIех хьаяь продукци территоре доалахьа юс.

ЦаI йолча халкъа боахама комплекса хада йиш йоаца дакъа санна федеративни а юкъарсоюзни а къахьегам бекъача, из дегIакхувлача Нохч - ГIалгIай АССР дакъа лоацаш хиларах лерхI республика территоре тIа пачхьалкхен юкъара лоархIам бола объекташ хьалъе (уж объекташ хьалъяра хьакъоастаеш йола капитальни вложенеш целевой лоархIамах лу). Нохч - ГIалгIайчен территоре тIа керда боахама а кхыйола а объекташ хьалъяра йолча централъни ведомствай предложеней хьакъехьа республикански управлене органашца дагабовла беза экологически экспертиза чакх а йоаккхаш, цун хьокхамаш кепайоазон тIа дIа а довзийташ, оттаеш йола проекташ ювцача общественность юкъе а озаш. Нагахьа санна, гIулакх бе-бе позици хиларца, тайп-тайпара мах барца къовсам тIа доале, республикански референдум чакхъяккха еза. Республика бокъо я ший хьашташта жоп ца луш йола проект тIа ца эцаш йита. Республике бахача наха вочаа оагIорахьа Iаткъа тарлуш кхыча регионашка кхоачашъеш йолча боахамий, экологически, иштта кхыйолча проектай хьакъехьа республикаца дагабувла беза.

Республикан моттигерча Советийн финансово-бюджетни кIийле

Нохч - ГIалгIай АССР боахама расчета принципаш тIа яккхар республика Пачхьалкхен бюджет хьахиларен кхоачашъярен механизме кардинальни хувцамаш дара лаьрхIа да. Бюджеташ хьахулача керда дар да уж лохехьара уттаеш а царех хIараяр ше къаьсттан автономни хилар.

НГIАССР Пачхьалкхен бюджет республикас оттаю ший лоIаме. НГIАССР Лакхехьарча Совето чIоагI а ю. Моттигера бюджеташ а иштта шоай лоIаме уттаеши халкъа депутатий йоагIаш йолча Советаша чIоагIъеши я.

Нохч - ГIалгIай АССР Пачхьалкхен бюджет оттаярен кхоачашъярен порядок къоастаю республика законодательствас. Республиканские (НГIАССР) моттигерчен бюджеташта юкъе бюджета доходаштен расходаштен доазув оттаду Нохч-ГIалгIай АССР законодательствас, цунна юкъейолхача городийн [illegible]

Нохч - ГIалгIай АССР финансови ресурсашка республика боахама [illegible] пачхьалкхен бюджет, пачхьалкхен [illegible] страховани средствашн, централизованни [illegible] капитальни вложенеш, финансови кредиташ, валютни фонд.

[illegible]

Хозрасчети принципаш тIа республика бюджетан системас шийна юкъейолладе еза шоай лоIамера республикански, районни, городской, юртан Советий бюджеташ.

Республикан цун регионийн финансово - бюджетни база хьеча хана боахама расчета принципаш кхоачаще еза:

— ерригача боарамий пайдане йола чIоагIа база хилара;

— финансови ресурсаш шоай кара хилара, бюджета [illegible] республикански органаш моттигера Советаш шоай лоIаме хилара;

— моттигерча Советий бюджет [illegible] лакхехьа латта органаш Советаш юкъе ца лелхара кIийлен тIа.

Нохч-ГIалгIай АССР финансови - бюджетни база [illegible]

Республика бюджета доходашка [illegible] союзно - республикански (РСФСР) карайолча пачхьалкхен ерригача предприятий, объединений, организацей пайдан тIара (дохода тIара) платежей дакъа, оборота тIара йоагIача налога дакъа; республика территоре тIа йолча ерригача предприятий организацей лаьттан тIара хьакъ, бахача нахагара йоагIа пачхьалкхен налогаш, колхозашкарен кхыча кооперативни а общественни а организацей йоагIа подоходни налог, пачхьалкхен пошлина, моттигера налогаши сбораши, транспортни средстваш йолчарагара йоагIа налог. СССР, РСФСР, НГIАССР Законодательствагеи халкъа депутатий моттигерча Советий решенешкеи хьежжа бюджета тIа дIаяхьеш йола кхыйола доходаш.

Республика бюджетен моттигерча бюджетийн доходной дакъа къоастадеча хана динза даргдоацаш да лохехьа латтача Советий предложенеш терках а еш лакхе латтача. Совето чIоагIдаьча боарамех союзни юкъарча пачхьалкхен доходийн пайдан тIара (дохода тIара) йоагIача налоген отчисленей дукхача хана лаьрхIа йолча нормативех пайда эцилга.

Республика юкъерча боарамали нормативни дIадехарели тIех хьашташ кхоачашдара деш дола цхьадола гIулакхаш чIоагIа ледара [illegible]

Халкъа депутатий моттигерча Советий йиш ю шеран планаш уьттаеча хана [illegible]

[illegible]

Республикан цун районийн расходий финансировани е еза республикански (НГIАССР) а моттигерча Советий а средствай чотагIа СССР - а, РСФСР - а, НГIАССР-а законодательствагеи моттигерча Советий решенешкеи хьежжа территори экономически социальни дегIайоалаярга предприятеша, объединенеша, организацеша йохийтача бюджетни йоацача фондай, средствай, хIаьта иштта банка кредитий а чотагIа.

Бюджетни средстваех пайда эцара, расходий, состава, структура, резервни фонд юкъе а хьош, лостамаш къоастаделга Нохч - ГIалгIай АССР йоагIаш йолча Советий къаьстта йолча компетенце да.

Волх беш боацача пенсионераштa пенсеши кIезига Iалашбаь болча дезалашта пособеши далара луш дола ахча дIачулу Нохч-ГIалгIай АССР бюджете пачхьалкхен социальни страховане бюджетера.

Союзни юкъара а республикански социально - экономически, пачхьалкхен, Iилма - технически экономически кхоачашъяра расходаш, программаш, республика экономически социальни дегIаухилга хьалнийсдара, фундаментальни Iилма тохкамаш дара йола программаш кхоачашъяра средстваш къоастаю лакхехьарча бюджеташцара.

Финансови ресурсашца Нохч - ГIалгIай АССР, городий, районий бюджета расходаш Iалашъяра пайда эца мегаргба заемни средстваех уж юхаяларен мах баларен наькъагIа.

Бюджет кхоачашъеш кхы тIа хьанийца ерригa доходаш, капитальни вложенешка дIаяхийта ассигнованеш а йолаш, ерригаш а йоагIаш йолча халкъа депутатий Советашта карайолаш юс. Моттигерча бюджетий йоаль доходаш меттаоттаяц лакхехьа латтача бюджетий чотагIа.

Нагахьа санна республикански моттигерчен бюджеташа чIоагIъяь расходаш дукхагIа еш е доходаш кIезигагIа хулийташ лакхехьарча органаша законодательни акташ оттайнчен соцамаш диен тIаккха цу органаша меттаоттаю йоагIаш йола средстваш, хIаьта расходаш кIезигъеш а доходаш- дукхагIа хулийташ хьахинна доагIаш дар лакхехьа латтача бюджете дIачулу.

Бюджеташта юкъерча доходаштен расходаштен боарамаш увттаду лакхехьа латтача Совето.

Кредитни политикеи ахча лелалгеи

Нохч - ГIалгIай АССР социально - экономически дегIаахара доал делга эргадаккха лаьрхIа да йолаш йола банковски система эргаьккха тоаяра. Эмиссионни кассови расчетий гIулакх дара, хIаьта иштта кредитни ресурсаш вIашагIтохара а боахама расчета хьалашка уж коммерчески кооперативни банкашта ялара а лаьрхIа СССР республикански регнональни Госбанк йилла лерхI хIара районе учрежденеш а хургйолаш. НГIАССР Госбанка къаьстта йола бокъо я безача маьхера каьхаташ (акцеш, облигацеш, заемаш) арахеца.

Арахьара экономически бувзамаш лоаттадара НГIАССР-е СССР Внешэкономбанка отделени йилла.

Банковски система хIара звено (отделени), хIаьта уж хIара районе массеха хила йиш я, экономически ший лоIаме я, долаш долча законодательстваца болх беш а я. Банкай отделенеша шоай болх бу боахама расчета принципаш тIа, долаш долча законий боарамашка кредитни политика дIа а хьу. Банкашта юкъера гIулакхаш ду доал дара экономически методий кIийлен тIа.

Ахча лелаш хулга чIоагIдара НГIАССР Лакхехьарча Совета (НГIАССР Министрий Совета) бокъо лойла республика территоре тIа гIолла шеран кварталаштен йола кассови планаш оттае, хIаьта иштта республике бетта йолча кассови резерви боарамашка ахча лелаш хулга нийсде а шера йолча хана долаш долча хьалага хьежжа хьалха дIаяхача кварталашка кхоьча эмиссех пайда эца а.

Республике ахча лелаш хулга тоадара дикка шерье еза бахача нахага кара ахча доацаш товараш дохкара а дегIулакхаш дара а сфера, цунца дувзаденна сберегательни банка чекови книжкай чеках товараш эцара практика шерье, дIахо йодача хана расчеташ еча кредитни карточкаш тIа а довргдолаш.

Пачхьалкхен банка республикански отделене Нохч-ГIалгIайчен территоре тIа оттаю цаI йола, НГIАССР Лакхехьарча Совето чIоагIъяь шера кредитни план. Цу тIа къоастаю гулъяь а юхалург хьанийца а кредитни ресурсаш, хIаьта иштта регион социальни экономически дегIаахара планага хьежжа кредитий лостам а. Республика кредитни ресурсаш хьахилара моттигаш я:

— предприятейи боахама организацейи счеташ тIара средстваш;

— бюджетни, профсоюзни, общественни, кхыча организацей счеташ тIара средстваш;

— пайдеи банкай фондаш;

— кхыйола пассиваш.

Банкаш декхарийла я кредитни ресурсаш гулъеи царех кхом беш пайда эцеи. Кхоачаш йоаца ресурсаш кхыча банкашкара е регионашкара хьаэца йоагIа мах лургболаш. Кредитни ресурсаш кхоеи расчеташ сихъеи лерхIаш Пачхьалкхен банко тIахьожам а лоаттабеш Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа предприятештеи организацештеи юкъе расчеташ яра коммерчески кредит оттае.

Республика халкъа боахама юкъеяхийта моттиг ца корайоагIа ресурсаш вIаши баьча бартагIа маьхагIа мехка кхыча регионий банкашка дIаенна хила йиш йолаш я.

Маьхаш хьахилар

Маьхий политика пачхьалкхено оттаю потребителa хьашташ лора а деш, маьхаш оттадара а чIоагIдара а цаI йола порядок оттаю, пачхьалкхеи органаша маьхаш оттадеча е къоастадеча а союзни юкъарчеи социальнии лоархIамеча товарийн деча гIулакхийн перечень.

Нохч - ГIалгIай АССР Министрий Совето пачхьалкхеи юкъарча цаIаш йолча принципаш тIа оттаду производственно - технически лоархIамеча продукце оптови маьхаш, юртбоахама продукцеи бийдалеи закупочни маьхаш, НГIАССР хьадеча а дохкача а производственни товарийн халкъа эшача товарийн маьхаш (СССР Министрий Советои РСФСР Министрий Советои хьаьдда йола перечень оттаеча цхьадолча эгтара керттерча тайпашкара дIанйккхача), бахача наха, предприятештеи организацештеи маьхагIа деча деррига бытовой, коммунальни, кхыча гIулакхий маьхаш.

Из деш предприятешкеи организацешкеи йолаш юс пачхьалкхеи предприятех (объединенех) СССР закон тIеи СССР-ерча кооперацех долча СССР Закона тIеи оттаь бокъонаш.

Нохч - ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето ший лоIаме къоастаю шийна карайолча органийн моттигерча Советийн маьхаш оттадара дешай компетенци, НГIАССР территоре тIа ерригача предприятешеи организацешеи, уж ведомственни кара хиларга хьежа доацаш, маьхий пачхьалкхеи дисциплина цIенхаштта лоаттаяра бола беррига бехктокхам шийна тIа а эц.

НГIАССР Министрий Совето соцаду ца доагIаш маьхаши тарифаши лакхъе гIортилга; хIаьта магийтац бахача наха дуккха эшаш дола дарегIа товараш кIезигагIа арахецилга, дефицити монополизма моллагIа а тайпаши дIадахара повкъостал а ду.

Территореш дегIайоалаяра лостамаш

Регионални боахама расчета элементаш юкъейоалаяр республика еррига городаши районаши цхьан боараме дегIаухилга Iалашдеш хила деза. Регионални болх бе безa республика, РСФСР территоре, пачхьалкхеи хьашташ тIара, хIама хьадара безам тIагIоргболеи динза дисар кхоачащдергдолеи гIулакхаш а деш.

Эггара лоархIаме дола регионални гIулакхаш да социальни сфера хьалхайоалаш дегIайоалаяр; нах чубаха цIенош дукхагIа хьалдар; унахцIено лораяра, халкъа образоване материальни база нормативашка дIакхоачаяр; уж лелаяра дукхагIа расходаш яр; зене йола вещества промышленносто аракхувсача зонашка, тIехьа а ца тетташ, Iалам лорадергдола гIулакхаш дар; къаьсттача зонашка хIама хьадара эша льготни режим оттаяр; бахача наьха цхьадолча даькъанна налог тохара режим оттаяр; социальни сфера дегIайоалаяра кредиташ, субсидаш, дотацеш хилийтар; доазонаши нормативаши оттаяр а дифференцнаци яр а, лораяра режимаш оттаяр, иштта кхыдараш дар.

Стратегически лостамаш да: республика тайп-тайпарча зонай ресурсни потенциалах эффективни кхом беши пайда эцар; цхьайолча регионий кIезигача ресурсни потенциала компенсаци яр; хIанзалца дIакхуьхаш йолча экономически социальни политикас хьалхьоаяь йола регионашта юкъера диспропорцеш дIаяхар: юрта социальни производственни инфраструктура сихъеи дегIайоалаяла Iалашдар.

Эггара хьалхагIа де дезараш ераш да: промышленность территорешка дIа-са нийсъяр, зIамигача городашка, поселкашка, юрта нах бахача интенсивни дикагIйолча технологеца болх бергболеи моттигерча ресурсех пайда эцаргболеи зIамига производстваш дегIайоалаяр; территориальни къаьст-къаьста йола производственни подразделенеех цар решенех шоай лоIаме йола предприятеш хилийтар; г. Грозне механически дегIаухилга юхаозар; республика кIезигагIа дегIаьхка районаши городаши комплексни дегIайоалаяр.

Капитальни гIишлош хьалъяр

Республика инвестиционни политикас де лерхIаш да сага вахаре эггара дикагIдола хьал хьахилийтар, бахача наха эша социальни сфера объекташ хилийтар, керттера фондаши къахьегама ресурсаши дIахо а дукхагIа хилийтар. Капитальни вложеней планированеи подрядни балхий план оттаярои хIанз йолаш йолча ведомственни системас кхоачашдац территори комплексни дегIаухилга, хьожаеш йола капитальни вложенеш хадданза караерзаергйоацача йоах.

Нах чубаха цIеноши хьалдара проблема сихагIа кхоачашъяраи социальни сфера материальни база чIоагIъяраи бакъахьа хургда нах чубаха цIеноши социальни а культурно - бытовой гIулакхашта лаьрхIа объекташи хьалъяра деррига дешаш НГIАССР Лакхехьарча Совета кара хилийтача. НГIАССР Министрий Совета мукъа ле социальни сфера, производственни инфраструктура объекташ, хIаьта иштта ведомственни боахама кара йола производственни объекташ, сметни маьха боарамашка хьежа доацаш, юрта яраш юкъе а йохийташ, хьалъяра титульни спискаш оттаяра дош къоастаделга.

Социальни сфераи ведомственни кара болча боахамеи объекташ хьалъяра республика гIишлош яра специализированни комплекса материально - технически база дегIайоалаяра гIулакхаш ду НГIАССР Министрий Совето, экономически социальнии дегIаахара комплексни план юкъехкхухь капитальни вложеней а подряднии боахамеи хьисапе кхоачашдеча гIишлон - монтажни балхий а, хIаьта иштта гIишлон материалийн конструкцейи боарам къоастабеш йола капитальни гIишлош хьалъяра сводни план.

Капитальни гIишлош хьалъяра план оттаю РСФСР Министрий Совето луча исходни данней предприятей, организацей, кооперативай заказийн кIийлен тIа.

Союзнии республиканскии лоархIаме йола керда объекташ хьалъю заказчикаша — СССР-еи РСФСР-еи министерстваша а ведомстваша а оагIоний вIаши бола экономически бехктокхам, гIишло хьалъяра къоастаяьча территорех лушдар, ведомственни йоаца экологически экспертиза, хургйолча объекто болх бара эша кхыдараш доал дара республикански органашца къоастадеча договорий хьакъехьарча производительни низаш дегIадоаладарен дIа - са нийсдарен территориальни схемай кIийлен тIа. Из деш министерстваши ведомстваши декхарийла я гIишлош хьалъяра сметни маьха тIа йоагIаш йолча регионa производственнии социальнии инфраструктура дегIайоалаяра эша средстваш (СМР 25 процентал кIезигагIа йоацаш) къоастае. Социальни лоархIама производственни йоаца объекташ хьалъярга йохийта централизованни капитальни вложенеш халкъа депутатий моттигерча Советий бюджетни йоацача фондашка дIачулу.

Моттигера Советаш декхарийла я цаI йола заказчик хила, города комплексаши промышленни узлаши, нах чубаха цIенош, социальни сферанеи Iалам лорадараи лаьрхIа, хIаьта иштта производственни инфраструктура объекташ хьалъергйола керттера яр къоастае. Цул совгIа, моттигерча Советаша шоай лоIаме къестаю хьалъеи тоаей езача гIишлоний перечень, уж объекта хьалъяра проекташ (сметни маьхага хьежжа доацаш), гIишлонийн проектно - изыскательски балхийи титульни спискаш чIоагIъю, бахача наьхеи къахьегама коллективайи цу хьакъехьара уйла теркал а еш, къестаду социальни сфера хьалхагIа хьалъе езача гIишлоний дешаш.

Материально-технически снабжени вIаштIехьякхар

Материально - технически Iалашон система эргаьккхара керттера лостам ба союзни юкъереи регионални рынок хьахилара, товарно-ахчан сфера шеръяра, производителий конкуренци дегIайоалаяра, предприятеш коммерчески шоай лоIаме юкъарча хилара процессана чудоагIа дакъа хиларах тарра, производства средстваш йохкара оптови торговлега довлар, цу кIийлен тIа производителий диктат, товарийн деча гIулакхийн дефицитность дIаяккхар. Из деш эггара хьалха де деза гIулакх да ведомствашка гIолла хьожаеш йола материальни ресурсаш республикански боараме гулъяр, уж Нохч - ГIалгIай главснабага дIа а луш.

Нохч - ГIалгIай Министрий Советои Главснабои хьаэца йоагIа пачхьалкхеи заказа юкъеяхача; оптови торговле гIолла йохкар дукха отраслешкеи лостамашкеи дIа-са нийс а ца еш, лимиташка дIа-са нийсъеча продукцена йола СССР Госплана. СССР Госснаба, РСФСР Министрий Совета фондаш. Цу ресурсай боарама юкъеяхийта еза моттигерча боахама предприятейи организацейи хьашташ кхоачашдара централизованни дIа-са нийсъеш йола ресурсаш, хIаьта иштта бахача наха эша товараш хьадеш йоацача а гIулакхаш ца деча а союзни карайолча предприятеша уж дара йола ресурсаш.

СССР Госплан, СССР Госснаб, РСФСР Министрий Совет декхарийла я НГIАССР Министрий Совета союзни, республикански, моттигера лоархIам бола объекташ хьалъяра централизованни дIа-са луш йола материалаши комплектующи изделеши яла, уж потребителий заказагIа оптови торговле гIолла йохкаргйолаш.

НГIАССР Министрий Совето Iалашде деза республике арахеца а пайда эца а производственно - технически гIулакха лаьрхIа йола продукци хьаелгеи дIайохийталгеи цхьатарра хулга, изготовителаштеи потребителаштеи юкъера духхьалара лимитни доаца бувзамаш чIоагIдара доккха новкъостал де, средствай производства регионални рынок хьаяра наькъаца оптови торговле эффективность лакхъе еза.

Средствай производства регионални рынок хьаяра дерригача гIулакхашта Госснаба территориальни органашца цхьана юкъедахьа деза дуккха снабженческосбытовии заготовительнии предприятеш а кооперативаш а юкъе йолаш территориальни хозрасчетни торгови центраш (цIеной) яхкар; регионе дефицитни йола продукци хьаеш йола областнойи регионашта юкъереи комплексаш, царца инфирмаш а яхкар, хьаIайна товарно - материальни хIамаш, производственно - технически лаьрхIа йола продукции ресурсаши, царца кIезигьеш хиларца дувзаденна мукъайоала пачхьалкхен капитальни вложенеш договорни маьхагIа паргIатта йохкара аукционаши ярмаркаши яхкар; коммерчески хьисапе болх беш йола производства средстваш прокатагIа, арендагIа дIаялара ведомствашта юкъера территориальни центраш яхкар; отходехи шозлагIйолча материальни ресурсехи промышленни хIамаш хьаю подразделенеши кооперативаши хозрасчетни кIийлен тIа яхкар; материально - технически снабжене сфере информационно - коммерчески гIулакхаш ду, царца арахьарча экономически балхаца ювзаенна функцеш а йолаш, хозрасчетни сеть шерьяр.

Гонахьара Iалам лорадар

Территориальни боахам лелабара система эргаьккхаро дIадех Iалам лорадара балха, цун организационно-правовии экономическии кIийлений механизм хувца езаш хилар, Iаламах рациональни пайда эцарах а гонахьара Iалам лорадарах а НГIАССР комплексни социально - экономически дегIайоалаяра цхьа дакъа лархIа доагIа. Цо хьалхадоах экологически тIахьожам лоаттабара эффективни республикански система хьае езилга, Общественни производство йилла лерхIача а дегIайоалаеча а эггара хьалха йовза еза нах бахача моттига экологически характеристикаши производственни балха параметраши.

Iалам лорадара балха планировани еча де дезар да:

— республика производственни низаш дегIадоаладечеи дIа-са нийсдечеи экологически дешашта къаьсттача лоархIама статус ялар;

— массанахьа совдаьлча мара юхедусар Iалам лорадара гIулакхаш дара финансировани ярга дIа ца дохийтилга дIадаккхар;

— Iаламах пайда эцара отраслеви планированегара территориальни планированега довлар;

— республика предприятеша производственни болх беш, городашеи районашеи Iалама деш дола зе меттаоттадара эффективни боахамеи правови механизм хьаяр.

ХIанза болча наха а тIехьа тIайоагIача тIехьенашта а экологически хьал тоадара къаьстта бокккха лоархIам я беш. Iаламах пайда эцара а гонахьара Iалам лорадара а дешаш къоастадар эггара хьалха Советски Iаьдала территориальни органашка хилча бакъахьа хургда.

Халкъа депутатий моттигера Советаш декхарийла я:

гонахьара Iалам лорадараи Iалама ресурсех рациональни пайда эцараи ведомственни карахиларга хьежжа доацаш предприятешцеи организацешей беш бола болх вIашагIтоха;

цIенеи отходаш йоацеч технологеш юкъейоалае, шоай ханнахьа очистни сооруженеш, фильтраш, кхыйола Iалам лораду объекташ яхна а царга тешшаме болх байта а;

Iаламах пайда эцареи гонахьара Iалам лорадареи дешай хьакъехьара законодательство леладара тIахьожам лоаттабе. Iалама ресурсех пайда эцара оттаяь режим толхаечеи экологически хьала зе дечеи предприятеи а организацеи а болх соцабе.

Халкъа депутатий моттигерча Советаша Iалама ресурсаш шоай карахилара хьакъехьара шоай полномочеш кхоачашъю керттерча даькъе экономически методашца. Iалама ресурсех пайда эцача ерригача предприятешеи организацешеи лаьттахи хихи доагIар (оттаяьча нормашкеи ставкашкеи хьежжа) дIачулу моттигерча Советий финансови ресурсай бюджетни йоацача фондашка. Цу фондашка кхоач иштта гонахьара Iалам бIехдаахи бийдалах комплексни боацаш пайда эцарахи моттигерча Советаша тохаш дола гIодаш а.

Иштта хьачуенна средстваш Iалама даьча зена боарамца нийсъяь хила еза, уж дIаяхийта еза йоагIаш йола Iалама ресурсаш меттаоттаярга, йоагIаш йолча территоре тIа гонахьарча Iалама даь зе меттаоттадарга.

Моттигерча Советий решенегIа толхадаь Iалам а хинна зе а меттаоттадара балхаш ду шоаш из даь йолча предприятеша.

НГIАССР территоре тIа йолча ерригача Iалама ресурсех пайда эцара порядок оттае бокъо лу НГIАССР Лакхехьарча Совета. Гонахьара Iалам миштад хайташ хан - ханнахьа республике бахача нахага хоам бу НГIАССР Министрий Совето.

Арахьара экономически болх

Арахьарча экономически балха тIа керттера декхар да тайп - тайпара арахьара бувзамаш хьахилийтара, къахьегам дунен халкъашта юкъе бекъара гIойленех магогга пайда эцара наькъаца республика экономически социальнии боарам лакхбар. Цу декхара лоархIаме дакъа да республикана караболча боахама потенциал дIахо а лакхъяр.

Арахьарча экономически балха тIа йоагIача средстваех пайда эц социальни декхараш кхоачашдара, бахача наьха вахара хьал тоадара, халкъа боахама эша вай ханара технологи эцара, доазол дехьарча мехкий йоккха квалификаци йола специалисташ тIаозара.

Цунга хьежача, динза даргдоацаш да производства структуре прогрессивни толамаш даха, Iилма - технически уникальни информаци хьаэца, хIаьта иштта доал дара маькара а эффективни а система хьае лерхIаш Нохч - ГIалгIай АССР халкъа боахаме паргIатта доазол дехьара фирмаш кхоачийтилга.

ТIехьа а ца тетташ, кхоачашде деза промышленни дегIадаьхкача мехкий доазол дехьарча лакхерча дешара заведенешкеи Iилма учрежденешкеи специалистий а боахама кулгалхой а экономически правовии квалификаци лакхъяра дешаш. Цу цхьан ханна хьае еза арахьара экономически болх бергбола специалисташ кийчбара материальни база, кийчбе беза царна хьехаргдола преподавателаш.

Нохч - ГIалгIай АССР-о ший карарча боарамашка ший лоIаме валютни шийга дIадакар меттаоттадара кIийлен тIа къестаду арахьарча экономически балха деррига дешаш, эггара хьалха:

хьаю предприятешеи организацешеи продукци йохкара новкъостал дергдола республикански арахьарча торговле организацеши фирмаши, дунен рынка конъюнктура, доазол дехьа продукци йохкара хиланза даргдоацa товараш, техника, технологи, Iилма - технически информаци эцара ший бокъонаш теркал а еш;

новкъостал ду республика территоре тIеи иштта доазол дехьеи духхьалара бувзамаш дегIадоаладара а доазол дехьарча партнерашца предприятеш, организацеш, Iилма центраш, кхыйола организацеш яхкара а:

вIаштIехьдоаккх доазол дехьара туризм дегIайоагIилга, коммерчески кIийлен тIа дунен халкъашта юкъера выставкаш, ярмаркаш, аукционаш, спортивни кхыйолеи мероприятеш чакхйоахилга;

новкъостал ду паргIатта валюта дохка а эца а йиш хургйола предприятеши организацеши йолча союзни юкъарча рынка дакъа хиларах тарра, республике валютни рынок хьаяра.

Республика валютни фонд хьахул республика арахьарча торгови организацей валютни доходий чотагIеи цун территоре тIа йолча ерригача предприятейи организацейи валютни ийцачун тIарча отчисленей даькъахи. Цу фонда юкъехьу оттаьча порядкагIа республика территоре тIа доазал дехьарча организацешка, фирмашка, доазол дехьарча гражданашка товараш дехка, балхаши гIулакхаши даь ийца валюта. Республика юкъарчал доацаш ший доалахьарча ресурсех йола продукци ехка-ийца валюта а иштта цун валютни фонда юкъехьу. Республика арахьарча торгови балансеи валютни фонд дIаяхийтареи дешаш хIара шера лувца а дувц. чIоагI а ду НГIАССР Лакхехьарча Совета сессе.

Республика шийна ше доал дарген финансировани яргеи ялара правови дешаш

ХIанз укх сахьата йолаш я автономни республика реальни политико - правови статусаи яь йолча экономически а социальни а потенциалах эффективни пайда эцара таронаштеи юкъера вIашдухьале. Из вIашдухьале дIаяккха йиш яц республика ше шийна доал дарген финансировани яргеи яьлча мара.

Социалистически правови пачхьалкхе хьахиларца хиланза даргдоацача отт НГIАССР Конституцена, Министрий Совета законашта, республика бюджетни бокъонашта юкъе хувцамаши тIатохараши делга.

Из дара тIаэца деза ер законаш:

НГIАССР ше шийна доал дарген финансировани яргеи яларах;

боахама балхах;

кредитно - финансови систeмах;

Iаламах пайда эцарах:

моттигашка ше шийна доал дарахи финансировани ярахи.

Нохч - ГIалгIай АССР политически статус, экономически система, республика пачхьалкхеи Iаьдалеи доал дареи социально - экономически дегIаахара кулгалдара хьакъехьарча лакхехьарчеи моттигерчеи органий компетенци хьахилара порядоки, структуреи. ССР Союзеи РСФСР-еи пачхьалкхеи Iаьдалеи доалдареи органашца, союзнии союзно - республиканскии карайолча предприятешцеи организацешцеи цар вIаши дола гIулакхаш, республика экономическии социальнии дегIаахара Пачхьалкхеи план, Пачхьалкхеи бюджет хьахилара порядок къоастаеш йола республика Конституце положенеш эргаьхка тоае езаш я.

(Йистедоалар 4-ча оагIо тIа).